

Законната сила и мотивите на решението¹

Проф. Димитър Силяновски²

Анотация: В статията си проф. Силяновски обосновава виждането, че мотивите на съдебното решение на влизат в законна сила. Анализирайки тезата на Савини, че обективните мотиви влизат в сила, авторът отрича подобно разбиране както по отношение на обективните, така и по отношение на субективните мотиви. Отбелязва, че след като Върховният касационен съд приема, че и мотивите на съдебното решение влизат в законна сила, тогава, за да бъде последователен, би следвало да признае за допустимо да се обжалват и мотивите на съдебното решение, доколкото разрешението на преюдициалния въпрос в много случаи може да бъде по-важно за страната, отколкото решението по непосредствения предмет на делото. Но Върховният касационен съд по този въпрос стои на противно становище, като авторът посочва, че с решението на общо събрание № 1/1924 г. ВКС застъпва, че само диспозитивът, но не и съобразителната част на решението, възлиза в материална законна сила.

Ключови думи: *материална законна сила, Савини, диспозитив, мотиви, преюдициални въпроси*

1. Между въпросите из областта на учението за обективните предели на законната сила, по които се спори е и тоя: влизат ли в законна сила и мотивите на съдебното решение? Не само в доктрината са застъпвани различни гледища по тоя въпрос, но и практиката на Върховния касационен съд у нас е противоречива. Така с решения № № 317/1923 г., I г.о., 796/1930 г., II г.о., 748/1930 г., II г.о.³ Върховният касационен съд се произнася, че само диспозитивът на решението влиза в законна сила, но не и неговите мотиви. Обаче, с решението № 4/1925 г.⁴ на общото събрание същият съд застъпва възгледа, че в законна сила влизат покрай диспозитива на решението, още и така наречените главни или обективни мотиви. Тази разноречивост в схващанията налага да се подложат на преценка аргументите на едната и другата теза, за да се види коя от тях изразява истинския смисъл на закона.

В поменатото по-горе решение на общото събрание на Върховния касационен съд четем: „По принцип диспозитивите на решенията са, които влизат в законна сила и имат силата на пресъдено нещо. Но тъй като диспозитивът е логическо последствие на известна част от мотивите, които са неразривно свързани с него, то и тия мотиви имат силата и значението, както диспозитивът. Така че мотивите, които са логически необходима предпоставка

¹ Публ. в сб. Правни изследвания, посветени на проф. Венелин Ганев по случай 30-год. му акад. дейност. С., 1939

² Проф. Димитър Силяновски (1892-1971) – виден български научен работник, процесуалист, последователно адвокат, прокурор, съдия, декан на Юридическия факултет на Софийския университет (1932-1933, 1936-1937), ректор на Софийския университет (1944), общественик

³ Обнародвани в Сборника от касационни решения по ЗГС от Меворах и Лиджи, т. I, с. 423.

⁴ Обнародвано в Сборника на В. Михайлов, 1925, с. 109.

на диспозитива, с които се признават или отричат спорните правоотношения между страните, наречени в юриспруденцията главни или обективни мотиви, тоже влизат в законна сила. Тия мотиви служат за основа на диспозитива, те го обясняват и определят“. В мотивировката на това решение, както и във всички други по същия въпрос, съдът не посочва защо застъпеният от него възглед е меродавен за нашето право. Простото твърдение, че мотивите в известна своя част били „логически необходима предпоставка“ за взетото и изразено в диспозитива решение никак не дава основание да се приеме, че те в тази своя част ще трябва да влязат в законна сила. Очевидно ВКС в това отношение се позовава на доктрината, без да я посочва конкретно.

Възгледът, че не само диспозитивът, но и мотивите на съдебното решение влизат в законна сила, е бил за пръв път научно мотивиран от Савини⁵, макар и преди него от мнозина автори да е бил изказван същият възглед. Като анализира дейността на съдията по постановяване на решението, Савини различава мотиви обективни, т. е. такива, които са истински елемент на правоотношението, върху което ще се постановява с решението, и мотиви субективни, т.е. такива, които са били меродавни за създаване на убеждение у съдията за основателност или неоснователност на първите. Обективните мотиви на решението са тези, които влизат в законна сила, но не и субективните⁶. Тази доктрина е намерила широко разпространение в литературата, повлияла е съдебната практика и на други страни, но не и практиката на пруските съдилища, които приемали, че законната сила се простира само върху диспозитива на решението, но не и върху преюдициалните въпроси, които не са били предмет на отделно, самостоятелно разглеждане и решаване⁷.

Във френската литература е господстващо схващането, че само диспозитивът на решението влиза в законна сила, но не и мотивите⁸. Обаче юдикатурата, а заедно с нея и авторите отстъпват от това начало, като допускат влизането в законна сила и на мотивите по въпроси, „които са необходимо следствие на един изричен диспозитив“⁹: по въпроси преюдициални, които се решават инцидентно по делата решенията имат силата на пресъдено нещо¹⁰. Италианската юдикатура също така неуклонно следва схващането, че освен диспозитивът и мотивите на решението влизат в законна сила¹¹.

Какви са всъщност аргументите в полза на тезата, че и мотивите на решението влизат в законна сила? Нека се обърнем към самия Савини. За уважаването на един иск за собственост, казва Савини, е необходимо да се установят следните предпоставки: а) правото на собственост в лицето на ищеца; б) владение в лицето на ответника. Ако са били направени възражения, например от спогодба върху този процес или от договор за наем или *exsertio*

⁵ Savigny, System des heutigen römischen Rechts, 1847, т. VI, с. 350 и сл.

⁶ Savigny, op. cit., с. 361.

⁷ Seuffert-Walsmann, Kommentar zur ZPO, към § 322, т. 3.

⁸ Colin et Capitant, Cours élémentaire de droit civil français, 1924, с. 235; Planiol-Ripert, Traité pratique de droit civil français, 1931, с. 892; Aubry et Rau, Droit civil français 1922, Т. 12, с. 402.

⁹ Planiol-Ripert op. cit., с. 892.

¹⁰ Aubry et Rail, op. cit. с. 404, Dalloz, Répertoire pratique, под думата „Chose jugée“, №№ 68 и 69.

¹¹ Heinitz, I limiti oggettivi della cosa giudicata, 1937, с. 201.

hypotecaria, тези възражения да са се оказали неоснователни¹². Обаче, ако само едно от тия възражения е установено, искът не може да бъде уважен. В последния случай съдът постановява решение, с което искът се отхвърля. Но когато в един втори процес се повдигне въпрос за **присъдено** нещо, основан тъкмо на това решение, как ще се определи на какво основание е бил отхвърлен искът, се пита Савини¹³. Тогава, очевидно, ще трябва да се обърнем към мотивите на решението; те са, които ще ни дадат основание да заключим защо е било отказано уважаването на предявения иск, само те ще ни дадат указания за спорния предмет, но не и диспозитивът, който казва само, че искът е отхвърлен. В същите затруднения, макар и по-малки, добавя Савини, се изпада в случая, когато искът се уважава. В това отношение той дава следния пример: по един облигационен иск е било предявено възражение за компенсация, искът се уважава изцяло, а възражението се отхвърля. Диспозитивът на решението обаче не дава указания на какво основание е станало това отхвърляне - дали поради несъществуване на насрещното вземане, или поради неликвидност на същото¹⁴. Отговор на тоя въпрос може да получим само от мотивите на решението. Затова, заключава Савини, не само диспозитивът, но и мотивите влизат в законна сила¹⁵.

Всъщност примерите от рода на тия, които се дават от Савини в полза на застъпването от него становище, могат да се увеличат до безкрайност. Макар вторият пример, който той дава за затруднения относно определяне обективните предели на законната сила при уважаване на иска, да е всъщност пример за хипотезата на отхвърляне на иска, защото с решението се отхвърля едно възражение (exceptio compensationis) на ответника, ние бихме могли да допълним примерите, при които действително се касае до уважаване на иск и се явява нужда да се консултират мотивите на решението, за да се види на какво основание е уважен искът. Такъв е случаят, когато искът е бил предявен на две основания и уважен само на едното от тях. В диспозитива на решението не се говори за основанията, на което е станало уважаването и мотивите ще ни дадат указания в това отношение.

Приведените примери в полза на становището, че не само диспозитивът, но и главните или обективни мотиви влизат в законна сила, всъщност нямат никаква доказателствена стойност. От обстоятелството, че когато например искът е отхвърлен, диспозитивът не може да даде указания за основанията, на което станало отхвърлянето, не може да се заключи по никакъв начин, че мотивите на решението влизат в законна сила. Наистина мотивите ще ни дадат указания в това отношение, но тази тяхна функция в никой случай не може да бъде отъждествявана с действието на законната сила на решението, което по своята същност е съвсем друго явление. Предназначението на мотивите като съставна част на съдебното решение е да оправдаят фактически и правно основателността на решението като дейност на съда, изразено в диспозитива на решението. Тяхната функция е следователно чисто обяснителна и в това именно

¹² Savigny, op. cit., c. 355.

¹³ Savigny, op. cit., c. 357.

¹⁴ Savigny, op. cit., c. 358.

¹⁵ Savigny, op. cit., c. 358.

се изчерпва техното значение¹⁶. Заради това, когато от диспозитива на решението не може да се узнае на какво основание е отхвърлен или уважен искът, ще трябва да се обърнем към мотивите, които ще разсеят възникналите съмнения. Но за да се признае това обяснително значение на мотивите, няма защо да приемаме, че и те влизат в законна сила. Пояснителното значение изгубва твърде много от своята актуалност при възприетата от нашите съдилища практика, да се поменава в диспозитива на кратко и правоотношението, от което произтича искът и основанието, на което е отхвърлен.

2. Ако въпросът на законната сила на мотивите с оглед на гореспоменатите случаи губи напълно своето значение, не е такова положението относно така наречените „преюдициални въпроси“. По преюдициалните въпроси съдът е длъжен да вземе становище, т.е. той трябва да ги разреши в един или друг смисъл, защото без това той не може да постанови решение по непосредствения предмет на препирнята. Решението си по тези въпроси съдът не излага в диспозитива, а то се съдържа в мотивите. Именно с оглед на тия въпроси се пита: влизат ли в законна сила и мотивите на решението. Ако се застане на становището, че и мотивите на решението влизат в законна сила, което пък ще има за последица, че същият въпрос между същите страни в едно друго производство, безразлично дали той се явява като непосредствен предмет на процеса, или пак като преюдициален, не може да бъде решаван по-иначе; първото решение ще има силата и значението на пресъдено нещо и ще бъде задължително в последващия процес. Пример: искът е предявен от А, собственик на имота, върху който ответникът Б е причинил повреди. Уважавайки иска, съдът е намерил ищеца за редовно легитимиран, защото е признал правото му на собственост върху повредения имот. Тук правото на собственост е преюдициален въпрос по предявения иск за вреди и загуби. С решението си съдът е осъдил ответника да заплати стойността на причинените вреди, без да поменава нищо в диспозитива на решението досежно правото на собственост. Ако в един последващ процес между същите страни се постави на разглеждане въпросът за собствеността на същия имот, може ли с успех въз основа на първото решение да се предяви възражение за пресъдено нещо?

Друг пример:

Ищецът А предявил иск за едно парично вземане, което той има по наследство срещу ответника Б. В този процес съдът е признал на ищеца качеството му на наследник и уважил иска. Ще бъде ли задължително това решение в един друг последващ процес между същите страни, в който се поставя същият въпрос? Както по-горе се помена, отговорът на този въпрос ще зависи от становището, което ще се вземе досежно законната сила на мотивите на съдебното решение.

Според установеното от Савини учение преюдициалните въпроси са „логическа и необходима предпоставка“, за да може да се постанови решение по делото, те съставляват така наречените от него „главни или обективни мотиви“ и следователно влизат в законна сила. В същия смисъл се произнася и Върховният касационен съд с решението си № 430/1936 на трето гражданско отделение¹⁷, в

¹⁶ В този смисъл е общото мнение вж. Rosenberg, Lehrbuch 1931, с. 530.

¹⁷ Обнародвано в Официалния сборник за 1936 г., с. 423.

което дословно се казва: „Ако едно лице в качеството си на наследник заяви иск за известна сума пари и поради възражението на ответника, че той не е наследник, съдът отхвърли иска му на основание, че не е наследник, същият ищец не може да заяви иск за собственост на една къща пак в качеството си на наследник, което вече му е било отречено с по-раншното решение.“ Когато Върховният касационен съд разпространява законната сила и върху преюдициалните въпроси, той не изтъква в подкрепа на своето схващане никакви съображения, черпени от закона, а си служи с понятията главни или обективни мотиви, което недвусмислено говори, че той и в това отношение следва установената от Сивини доктрина. Обаче не общите съображения, изложени от Савини, могат да бъдат меродавни за взимане становище по един такъв важен въпрос. Разпоредбите на закона и духът на усвоената от законодателството ни процесуална система трябва да бъдат меродавни при разрешаването на въпроса.

Материята досежно обективните предели на материалната законна сила е уредена у нас с паралелните постановления на чл. 289, ал. 1 и чл. 547 ЗГС. Според първото от тия постановления значението на пресъдено нещо „се простира само върху това, което е предмет на решението“, а според второто „решението влиза в законна сила само по отношение на спорния предмет“. На пръв поглед като че тия две постановления се различават по същество. Това е обаче само наглед. Съдът се произнася с решението си по твърдяното от ищеца в исковата молба право, което и съставлява спорния предмет по делото и тоя спорен предмет е и предмет на съдебното решение. От поменатите текстове на закона по недвусмислен начин следва, че онова, което влиза в законна сила, е решението на съда по спорния предмет. А за да се приеме, че и решението по преюдициалните въпроси влиза в законна сила, трябва по необходимост да се докаже, че и последните влизат в съдържанието на спорния предмет. Върховният касационен съд, следвайки доктрината на Савини, без да посочва каквито и да е конкретни аргументи, разрешава въпроса в утвърдителен смисъл, като твърди само, че преюдициалните въпроси са „логическа и необходима предпоставка“ за постановяване решение по делото. Наистина преюдициалният въпрос е елемент в подлежащата на прилагане правна норма и затова съдът трябва по необходимост да се занимае с него при решаване на делото. Но от тази особеност на преюдициалния въпрос съвсем не следва, че той е спорен предмет по делото, нито пък че съставлява елемент от спорния предмет. Под спорен предмет, както и по-горе се помена, се разбира онова твърдяно от ищеца в исковата молба право, по повод на което се иска правна защита, т.е. ония правни последици, върху които ще се постанови решение. Моментите, които определят спорния предмет, са страните, основанието и петитумът. С оглед на въпроса, който ни занимава, от значение са само последните два момента, защото моментът страни е от значение за въпроса досежно субективните предели на законната сила. Когато казваме, че спорен предмет или предмет на препирнята е едно твърдяно от ищеца право, ние не искаме да застъпим становището на така наречената теория на индивидуализирането¹⁸; твърдението на правото, предмет на препирнята тук, става не с посочване на наименованието на

¹⁸ Вж. Силяновски, Д. Изменение на иска. С., 1931, с. 13 и сл.

правоотношението, а с изтъкването на фактите, които съставляват основанието на иска и със заявения петитум.

От петитума във връзка с основанието ще се извлече и правото, което съставлява предмет на процеса или иначе казано – спорният предмет. Тази дейност се извършва не от ищеца, а от съда съгласно с максимата: *da mihi factum dabo tibi jus*. Значението на петитума при определяне на спорния предмет е твърде голямо. Във всеки един случай трябва да се консултира петитумът, защото само той може да прецизира спорния предмет. Основанието в това отношение дава само основните линии, но не и ясно очертаните контури на предмета на спора. Така например, когато с иска се предявява едно вземане срещу ответника, петитумът ще определи спорния предмет, а именно дали се иска само установяване на вземането, или осъждане на ответника да заплати сумата, или дали се иска осъждане в пълния размер на вземането, или само за една част, защото се предявява един частичен иск. Щом такова е предназначението на петитума, то за да приемем, че нещо се отнася или влиза в съдържанието на спорния предмет, необходимо е да се съдържа в петитума. А оттук следва по необходимост, че преюдициалният въпрос би могъл да бъде предмет на процеса или спорен предмет само тогава, ако се съдържаше в петитума на исковата молба. Преюдициалните въпроси обаче никога не стоят в петитума, а в историческата част на исковата молба, т.е. те са елементи не на петитума, а на основанието. Оттук и заключението, че преюдициалните въпроси не са спорен предмет по делото¹⁹.

Същият резултат следва и от друго постановление на закона. Програмата на спора се определя от исковата молба. Съдът с решението си ще трябва да даде търсената чрез иска правна защита само доколкото тя е искана, а рамките в които тя трябва да бъде дадена, се определят от петитума. В този смисъл изрично гласи чл. 458 ЗГС: „Съдът няма право нито да постановява решение за такива предмети, за които не е било предявено искане, нито да присъжда повече от онова, което са искали страните“. Когато ищецът е искал да му се присъдят вреди и загуби за повреди, причинени върху имота му, той определя и рамките, в които съдът ще даде търсената правна защита, а именно по личния иск за вреди и загуби, а не и по правото на собственост. Макар и съдът да е взел становище по този въпрос, но той не е бил спорен предмет по делото и ако се приеме, че решението, т.е. мотивите, ще влязат в законна сила и по него, би означавало, че съдът излиза вън от рамките, които законът му определя.

Не може да се спори, че решението по преюдициалните въпроси ще влезе в законна сила, когато те са били непосредствен предмет на препирнята, а това е случаят, когато съдът се е произнесъл по тях с предварително решение. Според чл. 370 и чл. 450 ЗГС съдът може да се произнесе с предварително решение, когато се оспорва съществуването на едно правоотношение и от разрешението на този спор зависи изходът на делото. В тези случаи преюдициалният въпрос, например: качеството на наследник, правото на собственост, положението на съдружник и пр., от елемент на първоначално предявения иск се превръща в непосредствен предмет на препирнята, т.е. самостоятелен спорен предмет и естествено решението по него ще влезе в законна сила. С тези постановления

¹⁹ В този смисъл Nikisch, Streitgegenstand, 1935, с. 21.

нашият законодател е въвел познатата на немското законодателство институция на „инцидентен установителен иск“, а в австрийското „инцидентно установително искане“. Само че у нас нейното използване от страните е ограничено, защото такова решение може да се постанови само при предпоставката, че „събирането на доказателства по другите въпроси би изисквало значително време или средства и отлагане на делото“ (чл. 450, ал. 2 ЗГС). Въпреки ограниченото приложение на тази институция нейното съществуване все пак може да се използва като аргумент в полза на схващането, че решението по преюдициалните въпроси, когато те не са били предмет на отделно, самостоятелно разглеждане и решаване с предварително решение не влизат в законна сила²⁰.

3. Но нека се върнем пак към учението за обективните и субективни мотиви. Може би в това учение ще намерим аргументи в полза на критикуваното схващане. Както и по-горе се помена, под обективни или главни мотиви Савини разбира такива мотиви, които съставляват елементи на правоотношението, върху което съдията ще решава. Това определение на понятието обективни мотиви, т.е. „мотиви, които ще съставляват интегрираща част на самото решение и следователно ще влязат в законна сила“, не дава място за никакви съмнения, че се касае за такива въпроси, които са съставна част на правоотношението, индуцирано в процеса, или ако това транспонираме върху плоскостта на обективното право, те са елементи, съставки на подлежащата на приложение правна норма. Такива елементи са безсъмнено и преюдициалните въпроси, които често се съдържат в други законоположения, но въпреки това са съставна част на подлежащата на приложение правна норма. Субективните мотиви пък са ония, които са били меродавни за съставяне на убеждение у съдията досежно потвърждаването или отричането на първите елементи. „Убеждението за тези елементи, казва Савини, съдията придобива чрез съображения от друго естество: чрез знанието си на правните норми, чрез доказателствените средства, които го заставят да приеме важните за това дело факти за истински или неистински“²¹. Тези именно мотиви са субективни и следователно не влизат в законна сила. Изяснените по този начин понятия обективни и субективни мотиви всъщност не представляват едно ново виждане на нещата, тук с други думи се категоризират известни действия на съда по постановяване на решенията, но всичко това не съставлява доказателство, че обективните мотиви трябва да влязат в законна сила. Наистина субективните мотиви, т.е. съображенията на съда защо той приема известни факти за доказани, а други не, защо тази правна норма трябва да бъде приложена, а не някоя друга, не влизат в законна сила, защото не предпоставките на съдийския силогизъм влизат в сила, а изведеното от тях заключение. Действително въз основа на установените факти и подлежащата на приложение правна норма съдът ще изведе известни заключения, но да се твърди, че всички заключения, включително и тия досежно преюдициалните въпроси, ще трябва да влязат в законна сила, е твърдение свършено произволно. Таксуването на мотива като главен не е основание да се приеме, че и той влиза в законна сила.

²⁰ Stein, Komm. ZPO, § 322, V, т. 2.

²¹ Savigny, op. cit, с. 361.

Когато Върховният касационен съд приема, че и мотивите на съдебното решение влизат в законна сила, то за да бъде последователен, той трябва да признае за допустимо да се обжалват и мотивите на съдебното решение. Разрешението на преюдициалния въпрос в много случаи може да бъде по-важно за страната, отколкото решението по непосредствения предмет на делото. Обаче Върховният касационен съд по този въпрос стои на противно становище. С решението на общо събрание № 1/1924 г.²² ВКС застъпва съвършено правилния възглед, че само диспозитивът, но не и съобразителната част на решението, възлиза в материална законна сила²³. Същият възглед е прокаран и в редица други решения²⁴. Независимо от това, както и ВКС в някои решения признава, не са невъзможни решения, които са правилно решени, но чиято мотивировка е погрешна. Има ли тогава смисъл да се приема доктрината, че и мотивите влизат в законна сила, когато повече от ясно е, че в някои случаи това може да бъде опасно за интересите на съдещите се²⁵?

²² Обнародвано в Сборника на Михайлов, с. 96.

²³ В същия смисъл Абрашев, Гражданско съдопроизводство, т. III, с. 191.

²⁴ Решения № № 663/1929 г., III г.о.; 611/930 г., III г.о.; 12/1887 г., I г.о. и др., обнародвани в Сборника на Меворах и Лиджи, т. 1, с. 774, 775.

²⁵ Heinitz, *op. cit.*, с. 205.